

*старший лаборант кафедри теорії та
практики перекладу з англійської мови
Херсонський державний університет*

ЛІТЕРАТУРА АБСУРДУ В СУЧАСНОМУ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ ТА ЛІНГВІСТИЦІ

Література абсурду вважається одним з найцікавіших і у той самий час найскладніших для розуміння та інтерпретації явищ не тільки у літературознавстві та лінгвістиці, але й перекладознавстві. Переклад художнього твору є надзвичайно творчим та індивідуальним процесом, а переклад абсурдистського твору – взагалі є одним з найскладніших завдань, які постають у перекладацькій діяльності, тому що одна справа перенести зміст тексту в іншу мову, а інша і набагато складніша – відтворити у перекладі текст, зміст якого не має ані логічних причинно-наслідкових зв'язків, ані осяжного з першого погляду значення. Такі та не тільки складності абсурдистського тексту очікують на перекладача у процесі його відтворення.

Визначну роль у текстах літератури абсурду відіграють дотепи, анекдоти, різноманітні гри слів, лімерики та, особливо, каламбури. Але якщо про сутність каламбуру ми знаходимо багато лінгвістичних праць, то про проблему перекладу цього явища існують лише окремі згадки у дослідженнях деяких теоретиків та практиків перекладу, як В. Виноградов, Н. Демурова, В. Комісаров, Я. Рецкер, М. Якименко та деякі інші.

У час, коли багато питань теорії перекладу вже вивчено і деталізовано, проблему перекладу каламбуру, який раніше був занесений до списку «неперекладних явищ», не можна вважати вирішеною. На думку В. Н. Комісарова завдання передати каламбур у мові перекладу «завжди вважалося найбільш важким у перекладацькій справі» [2: 162]. На відміну

від перекладу звичайного тексту, при якому його зміст (у тому числі образи, конотації, фон, авторський стиль) потрібно влити в нову мовну форму, тут, при перекладі каламбуру, перевираженню підлягає й сама форма оригіналу – фонетична й/або графічна. Більш того, нерідко доводиться навіть змінювати зміст каламбуру оригіналу у тексті перекладу – на догоду формі – на новий, якщо неможливо зберегти старий, тому що план вираження може виявитися важливішим за план змісту [1: 362]. Разом з тим вдалий переклад каламбуру не тільки визначає справжнього майстра перекладу, але й зберігає задум автора, передає гумористичний ефект, характеризує персонажів та додає глибини у зміст зображеного. Все це актуалізує інтерес сучасного перекладознавства до проблеми перекладу каламбурів.

Метою статті є аналіз перекладацьких тактик та стратегій при відтворенні каламбуру у перекладі.

Матеріалом статті слугують фрагменти з твору «Аліса в країні чудес» Льюїса Керролла та шість перекладів, виконаних Н. Демуровою, Б. Заходером, А. Кононенком, В. Набоковим, Ю. Нестеренком та М. Старилімовим.

У тексті «Аліси», а саме у 6 розділі, ми знаходимо комічну гру слів, створену на основі омонімії.

– If everybody minded their own business, – the Duchess said in a hoarse growl, – the world would go round a deal faster than it does.

– Which would NOT be an advantage, – said Alice, who felt very glad to get an opportunity of showing off a little of her knowledge. – Just think of what work it would make with the day and night! You see the earth takes twenty-four hours to turn round on its axis –

– Talking of axes, – said the Duchess, – chop off her head [11]!

Для побудови каламбуру Л. Керролл використав два іменника-омоніма, а точніше, саме омофона *axis*, що перекладається як *вісь* та *axes* – *сокира* у множині.

У тексті перекладу Н. Демурової ми бачимо такий варіант відтворення даного каламбуру:

– *Если бы кое-кто не совался в чужие дела, – хрипло проворчала Герцогиня, – земля бы вертелась быстрее!*

– *Ничего хорошего из этого бы не вышло, – сказала Алиса, радуясь случаю показать свои знания. – Только представьте себе, что бы случилось с днем и ночью. Ведь земля совершает оборот за двадцать четыре часа...*

– *Оборот?* – повторила Герцогиня задумчиво. *И, повернувшись к кухарке, прибавила:*

– *Возьми-ка ее в оборот! Для начала оттяпай ей голову [3]!*

Для відтворення каламбуру перекладачка використовує прийом компенсації і залучає до комічної гри слів ядро каламбуру вихідного тексту, але попередньо змінюючи його з *axis* із значенням «вісь» на лексему «оборот», на основі якої вже і створює каламбур «**оборот** ... *Возьми-ка ее в оборот! Для начала оттяпай ей голову!*». До того ж Н. Демурова для створення компенсуючого каламбуру використовує такий самий прийом побудови каламбуру, що й автор оригіналу: каламбур Н. Демурової має у підґрунті два слова-омоніма. Крім того, така компенсація каламбуру цілком відповідає ВТ у стилістичному відношенні, оскільки діалоги у ВТ та ПТ належать до розмовного стилю мовлення.

Розглянемо варіант перекладу Б. Заходера:

– *Если бы никто не совал носа в чужие дела, - проворчала Герцогиня, – мир завертелся бы куда быстрее, чем сейчас.*

– *Ну и что же тут хорошего? – с готовностью подхватила Алиса, обрадовавшись долгожданному случаю блеснуть своими познаниями. – Представляете, какая бы началась путаница? Никто бы не знал, когда день, когда ночь! Ведь тогда бы от вращения...*

– *Кстати, об отвращении!* – сказала Герцогиня. – *Отвратительных девочек казнят [4]!*

У перекладі Борис Заходер також використовує прийом компенсації. Відтворення даного каламбуру будується на використанні омофонів, тобто основа каламбуру у ВТ та ПТ є однаковою. Хоча у перекладі передана не вся репліка Аліси – відсутня частина речення – можна сказати, що каламбур адекватно відтворений: елімінація частини речення мотивована, тому що репліка ПТ зберігає задум автора і не заважає загальному розумінню її змісту та сприйняттю гумористичного ефекту. Емоційне забарвлення ПТ також відповідає ВТ.

Порівнюючи переклади даного фрагменту, виконані Н. Демуровою та Б. Заходером, треба зазначити, що обидва переклади відповідають вимогам та необхідним умовам створення компенсуючих каламбурів, які висуваються дослідницею М. В. Якименко, до яких, зокрема, належать наступні:

- доречність вживання даного стилістичного прийому у системі стилістичних та образних засобів твору;
- функціонування каламбуру у мовленні персонажів, які використовують даний стилістичний прийом;
- врахування вікових особливостей читачів даного художнього твору [10: 62].

До того ж необхідно відмітити, що комічна гра слів може не тільки зберігатися у ПТ, але й при цьому виконувати чи не виконувати своїх функцій. Річ у тому, що переклад каламбуру повинен повністю передавати авторський задум, а якщо ми говоримо про дитячу літературу, зокрема твори Л. Керролла, то його тексти спрямовані на молодшу аудиторію, тому і переклади цих творів повинні виконувати дидактичну функцію: виховувати почуття гумору та розширювати кругозір читачів.

Проаналізуємо переклад цього фрагменту, виконаний В. Набоковим:

– Если б никто не совался в чужие дела, – сказала хриплым басом Герцогиня, – земля вертелась бы куда скорее.

– *Что не было бы преимуществом,* – заметила Аня, воспользовавшись случаем, чтобы показать свое знание. – *Подумайте только, как укоротился бы день. Земля, видите ли, берет двадцать четыре часа...*

– *В таком случае,* – рявкнула Герцогиня, – *отрубите ей голову*[6]!

По-перше, В. Набоков занадто буквально перекладає досліджуваний стилістичний прийом, особливо це відчутно у перекладі лексеми “take”. Буквальний варіант перекладу – «берёт» відразу руйнує стилістику діалогу, а головне – лишає автора можливості адекватного відтворення каламбуру у ВТ. По-друге, даний фрагмент не був перекладений В. Набоковим повністю – відсутнє ядро каламбуру, що свідчить не тільки про брак адекватності, але й еквівалентності перекладу.

Ю. Нестеренко певним чином перетворив каламбур, розширивши його за рахунок подальшої комічної гри слів, що зробило його переклад надзвичайно влучним та логічно обґрунтованим:

– *Если бы никто не лез в чужие дела,* – хрипло проворчала Герцогиня, – *мир вертелся бы быстрее.*

– *Но это не было бы преимуществом,* – сказала Алиса, которая была очень рада возможности продемонстрировать часть своих познаний. – *Только подумайте, что стало бы с днем и ночью! Видите ли, земля оборачивается вокруг своей оси за двадцать четыре часа, так что, если двадцать четыре часа назад было утро, то пора...*

– *Кстати, о топорах,* – сказала Герцогиня. – *Отрубите ей голову*[7]!

Ю. Нестеренко також, як Н. Демурова та Б. Заходер, використав прийом компенсації та в основу каламбуру поклав омоніми «то пора» – «о топорах». Перекладацька дописка у даному випадку є виправданою, тому що, не дивлячись на зміни змісту діалогу, відтворення каламбуру є адекватним. Продовжуючи цю ідею, ми звертаємося до думки М. В. Якименко, яка стверджує, що «переклад каламбуру не залежить тільки від

того, чи існує еквівалентне ядро каламбуру в мові перекладу. Не менш важливою умовою є і вдала реалізація його в контексті» [9: 72]. Отже, ми також робимо висновок, що каламбур Ю. Нестеренко був вдало адаптований, тобто реалізований у новоствореному контексті.

Розглядаючи переклад М. Старилова, можна сказати, що досліджуваний каламбур відтворено адекватно зі збереженням гумористичного ефекту та стилістики ВТ:

– Если бы каждый занимался своим делом, – хрипло зарычала Герцогиня, – мир вертелся бы намного быстрее.

– Но вряд ли он стал бы от этого лучше, – возразила Алиса, которая была рада, что может показать глубину своих знаний. – Вы только подумайте сколько всего можно переделать за день и за ночь! Ведь Земля оборачивается за двадцать четыре часа вокруг своей оси и если разобратся...

– Разобратся?! Эй, разберитесь с ней и отрубите-ка ей голову! – тут же сказала Герцогиня [8].

Як Б. Заходер та Ю. Нестеренко, М. Старилов створює компенсуючий каламбур, розширюючи його додатковим реченням. І як результат, у тексті перекладу створено новий каламбур, з урахуванням семантики та функціональної своєрідності оригіналу.

Переклад А. Кононенко різюче вирізняється серед проаналізованих варіантів перекладу:

– Если б каждый думал прежде чем лезть не в свое корыто, – хрипло прорычала Герцогиня, – корабли не тонули б!

– И не в корытах дело, – подхватила Алиса, радуясь возможности блеснуть немного знаниями, – например, на "Титанике" их и не было, были шлюпки, но и не в них причина. Отсеки матросы от верхней палубы вовремя второй и третий отсеки и...

– Отсеки отсеки, значит, – перебила Герцогиня, – Отсеки ей голову[5]!

Задля збереження каламбурної гри перекладач майже повністю змінює каламбур, краще навіть сказати – замінює його іншим. Крім того, зміст каламбуру проходить процес модернізації. По-перше, твір Льюїса Керролла був написаний у 1865 році, а подія, яка згадується у перекладі для створення каламбуру, а саме потоплення пароплаву «Титанік», трапилася у 1914 році. По-друге, читацька аудиторія, на яку розрахований твір, діти, не стільки не розуміють деталей страшного випадку, скільки не будуть спроможні пов'язати трагічні події загибелі судна з пригодами, зображеними у творі Керролла та зрозуміти, чому гумор тексту будується на страшній трагедії. По-третє, не було жодної необхідності вживати низку різних за стилістичним та функціональним спрямуванням лексем, таких як *«корыто...корабли»* та професіоналізмів, а саме *«шлюпки... отсеки, палуба»* у якості ядра каламбуру у перекладі. У даному випадку можливо було використати еквіваленти у ПТ з лексико-стилістичного шару нейтральної лексики. Як результат, у перекладі каламбуру не був збережений комічний ефект, що є взагалі найважливішою функцією каламбуру, тобто каламбур не був відтворений як такий, не говорячи вже про ступінь його адекватності. Дивлячись на повноцінність стилістичного прийому також з точки зору його дидактичної функції, то ця вимога не була виконана, адже сполучення трагічного та комічного не було ані метою автора твору, ані бажанням чи необхідністю для читачів. Аналізуючи переклад А. Кононенко, можна говорити про невиправданість і недоречність дій перекладача та невдалому перекладу каламбуру.

Порівнюючи результати праці перекладачів, ми можемо дійти висновку про те, що найближчим до оригіналу та найповнішим у реалізації змісту каламбуру були переклади Б. Заходера, Ю. Нестеренко та М. Старилова, яким вдалося якнайкраще передати зміст оригінального каламбуру та його гумористичний ефект.

Гра слів як одна з основних проблем відтворення художнього тексту, його гумористичного ефекту потребує подальшого детального вивчення з

літературної, прагмалінгвістичної та особливо перекладацької точок зору. Також вартують уваги питання засобів та прийомів відтворення у перекладі не тільки каламбуру, а також інших компонентів передачі гумористичного та сатиричного у художньому тексті.

Список літератури

1. Влахов С. Непереваемое в переводе : монография / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Высшая школа, 1986. – 416 с.
2. Комиссаров В. Н. Пособие по переводу с английского языка на русский. Ч. 2. / Комиссаров В. Н., Рецкер Я.И., Тархов В.И. – М. : Международные отношения, 1965. – 243 с.
3. Льюис Кэрролл. Приключения Алисы в стране чудес / Льюис Кэрролл ; [пер. с англ. Н. Демурова]. – Режим доступа : http://moshkow.cherepovets.ru/cgi-bin/html-KOI.pl/CARROLL/carroll_1.txt.
4. Льюис Кэрролл. Алиса в стране чудес / Льюис Кэрролл ; [пер. с англ. Б. Заходер]. – Режим доступа : http://sheba.spb.ru/lib/alice_zah.htm.
5. Льюис Кэрролл. Алиса в Стране Чудес / Льюис Кэрролл ; [пер. с англ. А. Кононенко]. – Режим доступа : http://moshkow.cherepovets.ru/cgi-bin/html-KOI.pl/CARROLL/alisa_kononenko.txt.
6. Льюис Кэрролл. Аня в стране чудес / Льюис Кэрролл ; [пер. с англ. Н. Набоков]. – Режим доступа : <http://moshkow.cherepovets.ru/cgi-bin/html-KOI.pl/CARROLL/anya.txt>.
7. Льюис Кэрролл. Приключения Алисы в Стране Чудес / Льюис Кэрролл ; [пер. с англ. Ю. Нестеренко]. – Режим доступа : http://moshkow.cherepovets.ru/cgi-bin/html-KOI.pl/CARROLL/alisa_yun.txt.
8. Льюис Кэрролл. Приключения Алисы в Стране Чудес / Льюис Кэрролл ; [пер. с англ. Н. Стариков]. – Режим доступа :

http://moshkow.cherepovets.ru/cgi-bin/html-KOI.pl/CARROLL/alisa_star.txt.

9. Якименко М. В. Англійські каламбури в російських та українських перекладах / М. В. Якименко // Теория и практика перевода. – 1981. – № 6. – С. 66-79.
10. Якименко Н.В. Использование приёма компенсации при передаче каламбуров в русских и украинских переводах / Н. В. Якименко // Тетради переводчика. – 1981. – № 18. – С. 23-38.
11. Lewis Carroll. Alice's Adventures in Wonderland / Lewis Carroll. – Режим доступа : <http://www.online-literature.com/carroll/alice/>.

Анотація

У статті розглядається художня своєрідність літератури абсурду та стилістичного прийому каламбуру як одного з її основних засобів реалізації. Проаналізовані перекладацькі тактики і стратегії при відтворенні каламбуру у перекладі.

Ключові слова: література абсурду, каламбур, «неперекладне явище», омонімія, переклад, адекватність, адаптація.

Аннотация

В статье рассматривается художественное своеобразие литературы абсурда и стилистического приёма каламбура как одного из её основных средств реализации и анализ переводческих тактик и стратегий при воссоздании каламбура в переводе.

Ключевые слова: литература абсурда, каламбур, «непереводимое явление», омонимия, перевод, адекватность, адаптация.

Summary

The article highlights the peculiar linguistic and stylistic features of the nonsense literature and the pun as one of its basic stylistic devices and the ways of pun's adequate translation.

Key words: nonsense literature, pun, non-equivalent phenomenon, homonymy, translation, adequacy, adaptation.